

Лекція 6. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

П л а н .

1. Академічна лекція в системі професійної підготовки студентів.
2. Технологія і техніка підготовки академічної лекції.
3. Дидактичні і методичні вимоги до академічної лекції.
4. Психолого-педагогічні вимоги до проведення лекції у вищій школі.

Основними формами організації навчального процесу у вищій школі є лекції, семінарські, лабораторні, практичні заняття, самостійна робота студентів, позааудиторна (виробнича) практика. Головною ланкою дидактичного циклу є лекція (лат. *lectio* — читання), що з'явилася у Стародавній Греції і набула розвитку в Стародавньому Римі і в середні віки.

У сучасній педагогічній науці навколо поняття "лекція" ведеться дискусія. Частина вчених вважають, що лекція є методом навчальної роботи. Інші схильні ототожнювати це поняття з формою навчальної роботи у вищих навчальних закладах. Має місце також думка, що лекція — це вид навчальної діяльності, який проводиться у рамках традиційних форм навчання. Професор А.М. Алексюк стоїть на позиції, що лекція — це "форма організації і метод навчання".

Неоднозначними є також міркування щодо місця лекції у сучасній вищій школі. Спостерігається тенденція до зниження її ролі у професійній підготовці, оскільки доступність великої кількості різноманітних джерел інформації дає можливість студентам самостійно добувати знання, а тому інформаційна функція викладача втрачає актуальність. Сучасні інформаційні технології з використанням комп'ютерних систем мають повністю витіснити діяльність викладача як лектора. Усі ці міркування не мають аксіоматичного характеру і є лише предметом дискусії.

Академік С.У. Гончаренко в "Українському педагогічному словнику"

дає таке означення лекції: "Лекція — систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу, предмета, методів науки"¹.

З погляду методів навчання у вищій школі лекція належить до словесних методів. Думається, що розуміння лекції як методу навчання має залишатися за цією дидактичною категорією як визначальне поняття. Разом з тим можна вважати лекцію і одним із видів навчальної роботи у вищій школі.

Як уже згадувалося, історія лекції пов'язана з епохою середньовіччя. За соціально-економічних умов того часу постала необхідність прилучення до освіти широких верств населення, а не лише представників знаті. Діалогічний вид навчання вже не задовольняв потреб. А джерел інформації (на той час вони обмежувалися, в основному, книгою) було обмаль. Тому педагог, який мав дещо ширший доступ до літератури, систематизував інформацію у вигляді писаних текстів і на заняттях зачитував цей матеріал студентам. Це був своєрідний спосіб колективного розповсюдження і засвоєння інформації. Студенти конспектували лекції і так опановували програмний матеріал. Лише пізніше, наприкінці XIX ст., поряд з лекціями почали застосовувати практичні, лабораторні заняття. Зрозуміло, що обмеження навчальної роботи лише лекціями збіднювало ефективність навчально-виховного процесу.

На противагу лекційному навчанню у XVII ст. в Англії запроваджується тьюторська система навчання. Щоправда, її елементи виникли ще в XIV ст. в Оксфордському і Кембриджському університетах. Тьютор (англ. *tutor*, від лат. *tutor* — спостерігаю, піклуюсь) — педагог-наставник в англійських "паблік скулз", старших класах граматичних шкіл і педагогічних коледжів. Тьютори висуваються з числа досвідчених викладачів цих шкіл. У навчальний час вони займаються викладацькою діяльністю, а після занять проводять виховну роботу з кількома учнями; керують їх самостійною навчальною роботою. Учні періодично (раз на тиждень) звітуються перед тьюторами про виконання навчальних завдань. У вищих навчальних закладах

студенти поділяються на невеликі групи на чолі з тьютором, який допомагає їм у виборі навчальних курсів для самостійного опрацювання, керує їхньою навчальною роботою, науковими пошуками, цікавиться всіма аспектами їх життя. Студенти майже щоденно зустрічаються зі своїм тьютором, звітують про результати навчання. Оскільки у багатьох ВНЗ Англії самостійна навчальна праця студентів є основною формою навчання, то тьюторська система вирізняється порівняно високою ефективністю. Вона спрямована передусім на виховання інтелектуальної еліти. Хоча тьюторська система й вимагає значних фінансових витрат, вона є досить ефективною. На її основі можуть створюватися педагогічні школи або педагогічні класи у вищому навчальному закладі. Щось подібне за ідеєю зустрічаємо у наших ВНЗ, які готують фахівців з творчих спеціальностей (музики, співу, театального, образотворчого мистецтва та ін.). У таких випадках говорять: "Навчаюсь у консерваторії у класі народного артиста України Д. Гнатюка", "Закінчив театральний інститут у класі кінорежисера М. Машенка". Думається, що у зв'язку з приєднанням України до Болонського процесу інститут тьюторства широко ввійде у практику навчальної діяльності вітчизняної вищої школи.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. лекція як провідний метод навчання зайняла визначальне місце у системі навчально-виховної роботи у вищих освітніх закладах світу. Наприкінці XX і на початку XXI ст., як уже згадувалося, дискутується питання щодо доцільності застосування лекції у ВНЗ. Думки і вчених, і практиків розходяться. Опитування студентів старших курсів Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького дало такі результати: 78,4 % студентів переконані, що лекції мають займати провідне місце у навчальному процесі; 13,6% — що лекції потрібні лише з окремих дисциплін; 4,8 % — що за наявності сучасних джерел інформації лекції навряд чи потрібні; 3,2 % — що нині лекції у ВНЗ зжили себе.

У чому ж полягають переваги і слабкі сторони лекційної системи у ВНЗ?

Суттєвими перевагами є такі:

—лекція дає можливість реалізувати одну зі стрижневих ідей гуманної педагогіки (творча співпраця педагога зі студентами, спільна емоційна взаємодія);

—лекція активізує мисленнєву діяльність студентів (звісно, якщо вона кваліфіковано прочитана, уважно вислухана і зрозуміла).

—у лекції акумульовано великий обсяг наукової інформації з урахуванням новітніх досягнень тієї чи тієї науки;

—у процесі читання лекції можна врахувати специфіку професійної підготовки студентів, їхні інтереси;

зміст лекції, процес читання містять у собі значні виховні можливості з погляду розвитку інтелекту студентів, формування морально-духовних якостей, культури спілкування, становлення професійної культури майбутніх фахівців. Яскравою ілюстрацією на користь лекції є думка російської письменниці Марієтти Шагінян: "Учитель на все життя запам'ятовується людям як особистість, як характер, як індивідуальність, як ті "Іван Казимирович" або "Ніна Вікторівна", які неповторні, єдині в долі конкретної людини. Мені здається, сила дії уроку, його запам'ятовуваність, а головне — органічна єдність чогось пізнаного розумом з чимось таким, що увійшло у волю і совість, тобто ідеал поєднання навчання з вихованням, — цілком залежить не від якихось теоретичних хитромудрощів учених педагогів і методистів, а саме від особи самого вчителя, від його персональної чарівливості, від оригінальності його характеру, від виразності та не банальності його поведінки в класі"². І хоча письменниця говорить про шкільного вчителя, це судження значною мірою стосується і викладача вищої школи. Майстерно прочитана лекція — це вистава одного актора, де ми відчуваємо, сприймаємо художні образи, відчуваємо наукові закони в ореолі мистецького оздоблення. Відомий російський письменник А.П. Чехов, пригадуючи лекції свого викладача, професора Г.А. Захар'їна, писав: "Вийшли лекції Захар'їна. Я купив і прочитав. Але, на жаль, є лібрето,

але немає опери, немає тієї музики, яку я слухав, коли був студентом";

—лекція вирізняється своєю економічністю. Студент має можливість за порівняно короткий час отримати значний обсяг наукової інформації, до того ж насиченої найновішим матеріалом;

—участь студентів у педагогічному дійстві, яке називається лекцією, є корисною школою для тих, хто у майбутньому буде займатися науково-педагогічною діяльністю;

—лекція слугує своєрідним дороговказом для студентів, компасом у неосяжному морі наукової інформації;

—лекція незамінна, коли має місце дефіцит літератури.

Варто назвати і певні *типові недоліки* лекції:

—інформація, яку подає викладач, спрямована, в основному, на слухову пам'ять студента. Цей вид пам'яті досить недосконалий. Сприйнята інформація утримується в короткотерміновій пам'яті невеликий проміжок часу. І коли немає підкріплення, інформація "вивітрюється" ("В одно вухо влетіло, удруге ви летіло", — говорить народна мудрість). Дослідження показують, що під кінець лекції з усього обсягу поданої інформації студент може відтворити лише 10—15 %;

—великі потоки слухачів (понад 50) позбавляють викладача можливості ефективно управляти розумовою діяльністю студентів;

—студенти молодших курсів слабо володіють методикою і технікою сприймання змісту лекції та конспектування;

—лекція певною мірою привчає студента до пасивного привласнення чужих думок, не стимулює тягу до самостійного навчання, не забезпечує індивідуального, диференційованого підходу до навчання.

Технологія і техніка підготовки академічної лекції.

Підготовка лекцій — багатоаспектний, тривалий і складний процес. Відповідь досвідчених викладачів вищої школи на запитання молодих колег "Як довго ви готувалися до лекції?" — "Усе життя". Це зумовлено, по-перше,

дією поширеної істини: "Чим більше вчишся, тим глибше усвідомлюєш, що знаєш мало". По-друге, високою науково-педагогічною відповідальністю за ефективність навчального процесу і авторитет викладача вищої школи. Тому не випадково у системі вищої освіти традиційно визначено посадові рівні науково-педагогічних працівників: асистент, викладач, старший викладач, доцент, професор. Такі ступеневі рівні просування за професійною ієрархією передбачають неперервне загальнокультурне, кваліфікаційне і професійне зростання працівника. У ВНЗ третього і четвертого рівнів акредитації лекції доручають вести, як правило, професорам, доцентам, старшим викладачам.

В освітніх закладах вищого рівня традиційно дотримуються принципу професійної спеціалізації: один викладач веде 2—3 споріднені дисципліни, а найкраще — коли одну. Це дає змогу глибоко знати свій предмет, постійно стежити за новою науковою інформацією, систематизувати її.

Молодий викладач, готуючись до викладацької роботи, має цілеспрямовано і системно накопичувати матеріал для підготовки лекцій. З цією метою необхідно опрацьовувати наукові джерела, фіксувати результати, дотримуючись карткової системи за тематичним принципом відповідно до тем навчального курсу, з якого необхідно готувати тексти лекцій. Для цього можна рекомендувати картки з паперу розміром 210 x 150 мм (A8). У правому верхньому куті записують тему, проблему, якої стосується виписка. Назви тем, проблем мають відповідати, проблематиці лекційного курсу. В кінці виписки вказуються бібліографічні джерела.

Наприклад: **Мета виховання**

"Кожна людина вже в роки дитинства й особливо в отрочстві й ранній юності повинна досягнути щастя повноти свого духовного життя, радості праці й творчості".

Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори: В 5 т. — К.: Рад. шк., 1976. — Т.1. — С. 73.

У сучасних умовах з цією метою доцільно також використовувати комп'ютерну техніку. Таким чином, упродовж кількох років можна

накопичити досить об'ємний банк інформації з конкретної дисципліни, який стане надійним підґрунтям у лекційній роботі.

У процесі підготовки до академічної лекції слід дотримуватися *такої послідовності*.

1. Ознайомлення з навчальним планом спеціальності з метою визначення місця навчальної дисципліни у системі всіх дисциплін, спрямованих на підготовку фахівців певного профілю. Наприклад, приступаючи до опрацювання базового курсу педагогіки, необхідно з'ясувати, в якому семестрі студенти вивчають навчальні дисципліни, з якими пов'язана педагогіка (вікова фізіологія, валеологія, філософія, логіка, психологія, фахові методики).

2. Вивчення програми з конкретної дисципліни для ознайомлення з логікою побудови навчального курсу, змістом лекційних, практичних, лабораторних занять.

3. Ознайомлення з підручниками і навчальними посібниками з предмета, з'ясування, в якому обсязі у них розкрито зміст навчального матеріалу стосовно вимог програми. Добір додаткової наукової літератури, в якій міститься найновіша інформація з проблем навчальної дисципліни.

4. Виокремлення дидактичного матеріалу стосовно вимог конкретної теми з урахуванням інтелектуальних можливостей студентів.

5. Ознайомлення з новими (не відомими студентам) науковими поняттями, термінами, їхньою етимологією.

6. Добір і систематизація методів, засобів, прийомів, прикладів, які будуть використані у лекції.

7. Підготовка текстового варіанта лекції. Вона потребує особливої уваги і ретельності. Ні в якому разі у тексті лекції не слід дублювати базовий підручник чи навчальний посібник. Такий підхід лише дискредитує викладача, психологічно знижує у студентів інтерес до дисципліни. За обсягом текст лекції, яка розрахована на дві академічні години, має бути 20—

24 сторінки. Структура лекції містить такі аспекти: означення теми і питань, які будуть розглядатися в лекції; список рекомендованої літератури, перелік нових наукових понять (дефініцій), які вводяться у цій темі; виклад змісту навчального матеріалу; загальні висновки.

Опрацювання відредагованого дидактичного матеріалу лекції. Для початківця корисним є аудіо-, а ще краще відеозапис, який дає змогу внести корективи щодо змісту, темпу, ритму⁹. Перенесення змісту лекції на каталожні картки у формі коротких тез, опорних сигналів і под. Це дає змогу в аудиторії звільнити себе від залежності від тексту, відійти від прямого читання, а реалізувати лекцію шляхом розмірковувань, творчих пошуків істини спільно зі слухачами.

10. Створення допоміжного, резервного дидактичного матеріалу до лекції (приклади, опорні сигнали, факти для підтримання позитивного емоційного настрою студентів та ін.).

Текст лекції не повинен бути стабільним і використовуватися впродовж багатьох років. Кожного разу, повертаючись до опрацювання академічного курсу, необхідно переглядати її зміст, приклади, аргументацію окремих наукових положень, враховувати нові досягнення науки, появу додаткових джерел інформації, професійну спрямованість студентів та ін. Викладач вищої школи весь час має перебувати у творчому науково-методичному пошуку. Адже студенти цінують його не лише (і не скільки) як інформатора, їх захоплює передусім творче дійство педагога на лекції.

Дидактичні і методичні вимоги до академічної лекції

Коли йдеться про лекцію у вищому навчальному закладі, то мається на увазі академічна лекція, яка відповідає навчальному завданню конкретної дисципліни і спрямована на реалізацію відповідної програми. Це ставить певні вимоги до змісту, структури, технології і методики підготовки та читання лекції.

Вимоги до академічної лекції: сучасний науковий рівень і насичена інформативність, переконлива аргументація, доступна і зрозуміла мова, емоційність, чітка структура і логіка, наявність яскравих прикладів, наукових доказів, обґрунтувань, фактів.

Структура академічної лекції: план — основні питання лекції; вступна частина — зв'язок з минулою лекцією, введення в тему; виклад основних положень з акцентованими висновками за кожним окремо; підбиття підсумків — загальний висновок.

Академічна лекція будується на принципах системності, інформативності, наочності, зрозумілості (доступності). Кожна лекція є логічно завершеною ланкою єдиної замкненої системи — курсу лекцій. У її тексті мають бути чітко пов'язані між собою структурно-логічні дидактичні блоки. Проектується графічний текст, планується, де, коли, скільки і які схеми, рисунки, графіки, формули подаються як підтвердження вербальної інформації. Принцип наочності реалізується засобами візуалізації (ТЗН, роздатковий матеріал, схеми, планшети тощо). Лекція має читатися зрозумілою для студентів мовою, незнайомі слова і терміни роз'яснюються, не варто перенасичувати лекцію "наукоподібними" термінами і модними іноземними словами. Текст (лат. *textum* — зіткане) лекції має бути логічним, простим і зрозумілим.

Академічні лекції є кількох видів. *Вступна лекція* є початковим етапом опрацювання нової дисципліни навчального плану. Завдання такої лекції полягає в тому, щоб розкрити структуру курсу, особливості його вивчення, місце нової навчальної дисципліни у системі професійної підготовки студентів, її актуальність і важливість у їх майбутній професійній діяльності. Та головне у підході до лекції цього виду — зацікавити студентів змістом навчальної дисципліни, сформулювати у них інтерес до неї. Читання вступної лекції вимагає від викладача значного емоційного піднесення, натхнення, образності. Важливо захопити студентів не лише змістом навчального

матеріалу, а й викликати інтерес до себе як до викладача, особистості.

Основне місце у науково-педагогічній діяльності викладача ВНЗ займають *тематичні лекції* з курсу конкретної навчальної дисципліни. Це, так би мовити, щоденна, "буденна" робота викладача і студентів. Вона вимагає цілеспрямованості, систематичності та послідовності, логічної узгодженості між окремими темами.

Опрацювання навчального курсу завершується *підсумковою (заключною) лекцією*, її проводять переважно після завершення вивчення групи дисциплін спорідненого циклу (наприклад, лінгвістичних чи літературознавчих, педагогічних та под.), напередодні складання державних екзаменів, виходу на практику та ін. Головне завдання такої лекції полягає в тому, щоб дати можливість студентам усвідомити науковий, методологічний стрижень розвитку системи наук, взаємозв'язок між ними, окреслити перспективи подальшого становлення науки того чи того напрямку. Проведення таких лекцій доручають найбільш досвідченим, ерудованим викладачам.

Процес навчання — багатогранна і багатфакторна діяльність педагога і студентів, він спрямований на реалізацію низки функцій. А оскільки лекція займає особливо важливе місце у навчально-виховній роботі, то вона містить у собі можливості здійснення освітньої, розвивальної, виховної, організуючої функцій.

Освітня функція лекції забезпечує можливості для оволодіння змістом навчального матеріалу на рівні історичного досвіду і ознайомлення з новими досягненнями науки, усвідомлення перспективи подальшого розвитку наукових пошуків у відповідних галузях, а також розкриття можливостей використання конкретних знань у професійній діяльності. Одночасно лекція допомагає студентам зорієнтуватися у великому масиві інформації: ознайомитися з літературою, тенденціями наукових пошуків учених, науковими школами, привести наукову інформацію в упорядковану

систему.

Розвивальна функція лекції зумовлена необхідністю забезпечення оптимальних умов для інтелектуального розвитку особистості шляхом включення її в активну розумову діяльність. Розвиток і навчання — взаємопов'язані процеси. Розумовий розвиток — передумова успішності навчання, але й навчання у свою чергу сприяє розвитку. У процесі отримання інформації значна її кількість "випадає" з пам'яті. І це — закономірний процес. Важливо, що людина матиме в залишку. Суттєво, аби це був певний поступ в інтелектуальному розвитку. Тому на лекції треба вдаватися до таких прийомів, які б спонукали кожного студента до активного мислення у всіх його проявах.

Виховна функція лекції дає змогу формувати у майбутніх фахівців певні морально-духовні якості безпосередньо через зміст навчального матеріалу і організацію їх на конкретну пізнавальну діяльність. Зміст навчального матеріалу має сприяти формуванню у студентів наукового світогляду, соціальної зрілості, громадянської відповідальності, естетичних почуттів і естетичної культури, працелюбності. По суті, на кожному занятті (передусім лекції) мають бути створені оптимальні умови для розв'язання мікрозавдань морального, розумового, трудового, естетичного і фізичного виховання.

Організуюча функція лекції особливо важлива з погляду мобілізації студентів на навчальну діяльність. Це той стрижень, навколо якого групуються всі інші види навчальної діяльності; вістря, яке визначає координати щоденної навчальної праці. На лекції студент має отримувати психолого-педагогічне спрямування для організації усіх ланок своєї діяльності.

На кожній лекції педагог має дбати про створення оптимальних умов для реалізації зазначених функцій. Наприклад, вивчаючи ^ курсі педагогіки

тему "Розвиток і формування особистості", безпосередньо в лекції з погляду освітньої функції необхідно ознайомити студентів з науковими поняттями "людина", "особистість", "індивідуальність", "розвиток", "спадковість", "види розвитку"; розкрити сутність різних поглядів на питання про місце і роль біологічних і соціальних чинників, що впливають на розвиток; показати новітні наукові тенденції у розв'язанні складних проблем фізичного, психічного і соціального розвитку, їх значущість для вирішення виховних завдань.

Зміст навчального матеріалу означеної теми має великі можливості для інтелектуального розвитку студентів. Включення в лекцію низки проблемних ситуацій, виокремлення завдань сприятиме активізації мислення студентів, а отже, і розвитку їхнього інтелекту. Наприклад: попередня інформація про випадок, коли чотирирічна дитина успішно виконує складні п'єси на органі; низка запитань: "Чи передаються спадкові здібності, риси характеру?", "Чи є об'єктивною народна мудрість "Яблуко від яблуні далеко не котиться?", "У чому відмінність понять: біологічне успадкування, соціальне успадкування?", "У чому сутність генетичної культури людини?" та багато інших. Усе це має спонукати студентів до роздумів, пошуків відповідей, а отже, і сприяє реалізації вимог розвивальної функції.

Широка палітра для реалізації вимог виховної функції міститься у темі про розвиток і формування особистості. По-перше, пізнання наукової інформації про розвиток людини сприяє піднесенню генетичної культури майбутніх батьків, формуванню у них соціальної відповідальності за народження і створення оптимальних умов для виховання своїх дітей. По-друге, зміст навчального матеріалу, педагогічне грамотна організація діяльності студентів на лекції сприяє розв'язанню завдань формування всебічно розвиненої особистості з погляду вимог розумового виховання (оволодіння знаннями, розвиток інтелекту, формування наукового світогляду), фізичного (дотримання санітарно-гігієнічних вимог на лекції), морального (формування соціальної зрілості, моральної відповідальності за

продовження роду таін.), естетичного (естетика інтер'єру аудиторії, зовнішності викладача і студентів, естетика спілкування), трудового (доцільна організація розумової праці студентів).

Необхідно виділити низку загальнодидактичних вимог до лекції у вищій школі. По-перше, зміст лекції має відповідати робочій навчальній програмі, відображати найновіші досягнення науки, висвітлювати перспективи подальшого розвитку наукових пошуків. По-друге, у лекції мають реалізовуватись вимоги загальнодидактичних принципів навчання: науковості, систематичності і послідовності, свідомості, активності й самостійності, наочності, зв'язку змісту навчального матеріалу з професійною діяльністю, доступності, емоційності. По-третє, має бути забезпечена логічно доцільна структура лекції відповідно до змісту навчального матеріалу. По-четверте, лекція має сприяти активізації мисленнєвої діяльності студентів з метою їх інтелектуального розвитку. По-п'яте, у лекції доцільно виокремлювати певні компоненти змісту для самостійного опрацювання студентами з належним методичним забезпеченням.

Щодо методичних вимог до лекції, то її треба викласти так, щоб студенти зрозуміли, зацікавилися її змістом, осмислено законспектували і при цьому не перевтомилися. Важливою умовою цього є ораторська і педагогічна майстерність лектора, його мовленнєва культура. Треба вміло користуватися текстом лекції, не допускаючи неперервного монотонного читання і не відриваючись далеко від теми, захопившись окремими подробицями і деталями. Необхідно створювати оптимальні умови для конспектування. Це особливо важливо на молодших курсах. Значущі моменти, дидактичні одиниці доцільно виділяти інтонацією, зміною темпу, повторенням. Корисними під час лекції будуть рекомендації викладача типу: "Цю тезу підкресліть особливо", "Виділіть це поняття певним позначенням", "Це можна не записувати, послухайте, а рука відпочине". Зберігаючи оптимальний темп викладу, лектор має бути впевненим, що студенти

встигають конспектувати, розуміють і осмислюють почуте, не перенапружуючи свої зусилля до стресового стану.

Який би не був досвідчений викладач, він повинен завчасно підготувати повний текст лекції, постійно удосконалювати, поліпшувати її, доповнювати, додавати новий матеріал, проектувати хід, подумки тренуватися. Підготовка і читання лекцій, якщо підходити до цього серйозно і відповідально, — складна, тяжка і затратна в часі робота. К.Д. Ушинський писав, що мистецтво класної розповіді зустрічається у викладачеві не часто, — не тому, що це рідкісний дарунок природи, а тому, що й обдарований людині треба багато попрацювати, щоб виробити у собі здатність якісної педагогічної розповіді.

Шкідливими і небезпечними є поради окремих, як правило слабких, лекторів молодим типу: "Будь переконаним у тому, що ти в аудиторії найрозумніший, що студенти все сприймуть, що б ти не говорив". Треба кожного разу ретельно готуватися до лекції, продумувати її сценарій стосовно конкретної аудиторії, бути вимогливим до себе, самокритичним.

Однією з важливих вимог лекції є її емоційність. Але не варто перенасичувати лекцію емоціями. Раціональний і емоційний компоненти мають бути збалансованими. Ніяка емоційність, вишукані прийоми педагогічної техніки не замінять і не закриють змістової пустоти, наукової неспроможності, непідготовленості викладача.

Необхідно враховувати особливості студентської аудиторії. Одну й ту саму лекцію треба подавати по-різному залежно від профілю ВНЗ, факультету, курсу, форми навчання. Особливо уважно треба підходити до читання лекцій першокурсникам, враховувати їх недостатню адаптованість. Певна специфіка властива і викладу лекцій студентам заочної форми навчання.

Лекція не повинна мати характеру дослівного, текстового, письмового стилю. Жива, імпровізована усна мова набагато легше сприймається і засвоюється студентами ніж письмова, книжна. Вона має бути літературно

правильною, виразною, ясною, простою, образною, доступною. Стиль — лаконічний, конкретизований, предметний. Не треба "лити воду" і тратити дорогоцінний час на елементарні речі. Доцільно дотримуватися принципу: "Немає часу, щоб витрачати час даремно".

При читанні лекції не повинно бути другорядних елементів, дрібниць. Найважливіший компонент лекції — її зміст. Але досить важливими є манера викладу, інтонація, жести, міміка, тональність, гучність голосу. Говорити слід достатньо гучно, щоб чули, і достатньо тихо, щоб слухали; ясно, просто, виразно, дохідливо, не монотонно, але й не "хвилеподібне".

Не рекомендується заучувати зміст лекції напам'ять, а також читати всуціль, не відриваючись від тексту. Найкраще сприймається студентами імпровізаційний виклад матеріалу з періодичним умілим користуванням планом-конспектом лекції.

Ні в якому разі не можна в ході лекції зверхньо, зарозуміло повчати, "читати мораль" студентам, демонструвати свої переваги в знаннях, ерудиції. Водночас не варто й підлаштовуватися під аудиторію, штучно домагатися її визнання, лестити.

Педагогічна парадигма співробітництва вимагає ставлення до студентів як до партнерів, рівних співрозмовників. Треба уміти вести себе розкуто, невимушене, але й не чванливо, не розв'язно. Лектор має бути доброзичливим, атракційним, емпатичним.

Необхідно пам'ятати, що студенти не тільки слухають зміст лекції, а й уважно спостерігають і оцінюють самого лектора. Треба бути належно і охайно одягненим, дотримуватися природних, невимушених поз, поводити себе щиро, доброзичливо, впевнено.

Корисним для молодого викладача є відвідування його занять досвідченим, високої кваліфікації, колегою з наступним об'єктивним аналізом досягнень і недоліків. При самооцінці лекторських якостей доцільно взяти до уваги думку А. Монро щодо типів лекторів, не здатних задовольнити потреби аудиторії: псевдоартистичного стилю краснобай, який

більше переймається демонстрацією самого себе, ніж досягненням мети лекції; "пророк" (оракул), який видає себе за всезнаючого і турбується більше про аплодисменти, ніж про розуміння матеріалу аудиторією; відсторонений (лектор сам по собі, аудиторія сама по собі); винуватий оратор, якому соромно за свою лекцію і за себе; патяка, який тисне на аудиторію порожнім словесним потоком.

Психолого-педагогічні вимоги до проведення лекції у вищій школі

Підготовлений текст лекції є лише матеріалом до неї. Якщо викладач читає текст у кімнаті без слухачів, то й це ще не лекція. Лекцією є академічне дійство, в якому беруть участь педагог і студенти.

Методика і техніка проведення лекції потребують вирішення багатьох різноманітних питань. Професор А.М. Алексюк виокремлює такі моменти: структура лекції; лектор як викладач; лектор як вихователь; лектор як учений-дослідник; уміння лектора науково й водночас у доступній формі викласти зміст лекції; уміння лектора, використовуючи наочність, ТЗН, забезпечити міцні знання студентів, викликати в них інтерес до науки, активізувати їхню пізнавальну діяльність; уміння встановлювати контакт з аудиторією; стилістика мовлення, манера поведінки, організація студентів; стиль спілкування та ін.

Зупинимося на *психолого-педагогічних аспектах*, які мають зумовлювати методику і техніку оптимальності лекційного дійства.

1. Викладач має володіти технікою організації студентів на оптимальну діяльність на лекції. Варто виявляти своєрідний педагогічний педантизм: починати лекцію через одну хвилину після дзвінка, забороняти студентам (та й будь-кому іншому) заходити до аудиторії після початку лекції. Перед входом до аудиторії треба зупинитися на кілька секунд перед дверима, надати своїй постаті й виразу обличчя впевненості, діловитості (ви йдете для виконання важливої роботи, в успіху якої повністю впевнені). Портфель, папку, книги треба тримати у правій руці, двері відкривати лівою рукою, щоб

з'явитися в аудиторії обличчям до студентів; а лівою рукою слід прикрити за собою двері і впевненою ходою пройти до свого робочого місця. Треба зупинитися, уважно, з виразом приємності на обличчі (я радий зустрічі з вами), подивитися на студентську аудиторію, охопивши поглядом усіх присутніх. Студенти мають вітати викладача стоячи. Викладач вітається, запрошує сісти. Студентам немає потреби у відповідь щось промовляти хором чи індивідуально. Вони привітали педагога, піднявшись за робочими місцями.

2. Неабияке значення має зовнішність викладача: одяг, взуття, зачіска, біжутерія та ін. Педагог приходить в аудиторію для виконання важливої функції. Тому одяг має бути функціонально доцільним: не повинен заважати діям (писати на дошці, працювати з обладнанням, ходити по аудиторії), відволікати студентів від змісту лекції. Особлива вишуканість одягу, взуття, химерність зачіски, надмірний макіяж, нагромадженість біжутерії мимоволі будуть відволікати слухачів від зосередженості над дидактичним матеріалом. Неохайна зовнішність викладача також справляє негативне враження, формує у студентів почуття негативізму, навіть відрази як до його зовнішності, так і діяльності. Викладач постійно має тримати себе на рівні належної культури в одязі, зовнішності, використанні додаткових атрибутів, бути взірцем для студентів.

3. Перед початком лекції важливо сконцентрувати увагу студентів на сприйнятті навчального матеріалу. Напередодні лекції студенти займалися різними видами діяльності (їхали в транспорті, брали участь у спортивних змаганнях, працювали в бібліотеці, розв'язували побутові проблеми та ін.) і не цілком готові до сприймання навчального матеріалу. Треба "включити" їх у потрібну діяльність, "настроїти" відповідні центри кори головного мозку на конкретну "мисленнєву хвилю" (математичну, педагогічну, історичну). Постановка викладачем цікавих запитань сприяє гальмуванню нервових збуджень у корі головного мозку від раніше діючих подразників і допомагає думати в бажаному напрямку. Наприклад, на початку лекції з педагогіки, в

якій будуть розглядатися проблеми методів виховання, педагог, ніби щось пригадавши, звертається до студентів з інформацією про побачене ним: "Щойно їхав у тролейбусі. У салон зайшла молода мама з донькою 4—5 років. Усі місця були зайняті. Донька потягла маму до зайнятих сидінь і почала канючити: "Хочу сісти! Хочу сісти!" Мама щось тихенько говорила їй, але та не вгамовувалась і вже кричала "Хочу сісти!" Старенька жінка, біля якої стояла і лементувала дівчинка, піднялася і поступилася місцем. Дівчинка впевнено сіла на сидіння, але раптом почала вимагати: "Хочу біля вікна сидіти! Отам хочу", показуючи на місце, де сидів немолодий чоловік. Пасажири почали обговорювати ситуацію. Мама, ніяковіючи, потягла доньку в другий кінець тролейбуса, але й звідти було чути лемент дівчинки: "Хочу сісти!". Викладач ставить запитання: "Як би діяли ви у цій ситуації, коли б були мамою (татом)?" Розпочинається дискусія, висловлюються різні думки. Студенти уже "налаштовані на відповідну хвилю".

Доцільно також вдаватися до актуалізації опорних знань, які є передумовою розуміння нового навчального матеріалу лекції.

4. Необхідно чітко сформулювати тему лекції, визначити мету, вказати (якщо це можливо) професійну спрямованість навчального матеріалу; ознайомити з вузловими питаннями, які будуть розглянуті; повідомити студентам список наукової літератури з коментарями про методику використання тих чи тих джерел. У кожній темі навчальної дисципліни розкривається сутність нових наукових понять, які є базовими, визначальними у розумінні сутності явищ і процесів. Але нерідко трапляється, що і в навчальних посібниках, і в змісті лекцій мова йде про ці поняття, їх сутність, але на них не акцентується увага і вони губляться в загальному потоці інформації. Тому важливо виділити ці поняття як базові. Наприклад, опрацьовуючи тему "Колектив і особистість", доречно виділити поняття: колектив; первинний, тимчасовий колектив; діалектика розвитку колективу; актив; органи самоврядування; лідер; перспектива.

5. Лекція, як дидактичне дійство, повинна мати логічно вмотивовану

структуру. Викладаючи зміст лекції, лектор відповідно до означеного плану має поетапно називати питання, що розглядаються, чітко розкривати їх зміст, після завершення робити короткі висновки і, забезпечуючи логічний зв'язок, переходити до наступного питання. Це допомагає студентам краще усвідомлювати зміст навчального матеріалу кожного питання, бачити структуру лекції в цілому.

Ефективність лекції як методу навчання значно зростає, коли викладач використовує опорні сигнали: малюнки, таблиці, схеми, специфічні вправи, ключові слова. Такі засоби розвивають образне мислення, просторове уявлення шляхом включення в дію зорової пам'яті, першої сигнальної системи структури сприймання. Це, у свою чергу, сприяє кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу. Наприклад, у процесі вивчення матеріалу з фізики про розклад світла на спектри, порядок їх розміщення, кількість спектрів, треба докласти багато зусиль, аби все це запам'ятати. Але й за цих зусиль згодом інформація забувається. Тому методисти запропонували опорний сигнал: "Каждый охотник желает знать, где сидит фазан" (перша буква кожного слова є першою буквою назви кольору світла, а порядок слів показує номери розміщення кольорів спектру). При вивченні історичного матеріалу про цілеспрямоване знищення української духовної еліти в роки більшовицького терору: з метою витонченого знущання над в'язнями наглядачі придумували різні прийоми і засоби. Один із них — призначення інтелігентів на навмисно придумані посади — "вридло" ("временно исполняющий должность лошади"). Людей запрягали у вози замість коней для перевезення вантажів. Слово "вридло" — опорний сигнал психологічного характеру для розуміння жорстокості, ницості більшовицької тоталітарної системи в цілому.

7. Важливим чинником, який впливає на ефективність лекції, є мовна культура педагога. У цьому плані необхідно виділити кілька аспектів:

Стилістичні особливості мовлення. Традиційно виокремлюють низку функціональних стилів: художній, офіційно-діловий, газетно-

публіцистичний, науковий, рольовий. Для академічної лекції характерними мають бути науковий і розмовний стилі. Разом з тим у мові лектора можуть бути елементи і публіцистичного, і художнього стилів. Мова лектора повинна мати певну синтаксичну архітектуру. Речення мають бути порівняно короткими, простими за синтаксичною побудовою. Фрази мають бути виразними, образними. Якщо у мові лектора переважають довгі речення, складні синтаксичні конструкції, на слух вони сприймаються важко, студенти швидко стомлюються, увага ослаблюється. Важливу роль у побудові синтаксичних конструкцій відіграють сполучні слова і речення. Тут найчастіше використовуються слова і вирази: "розглянемо", "зупинимось", "зверніть увагу", "візьмемо", "таким чином" та под. Вони відіграють роль апелятивів (звернень), допомагають студентам заглиблюватись у сутність почутого.

Правильність мови. Правильність мови визначається її відповідністю мовним нормам. Тому будь-яке порушення цих норм викликає внутрішній опір аудиторії, знижує авторитет лектора. Чітке дотримання норм мови — складова педагогічної культури викладача. Мова педагога — не лише засіб висловлення думок, а й взірець формування мовленнєвої культури студентів.

Викладач має добре знати основні правила граматики мови, якою він читає лекції, постійно стежити за дотриманням правил орфографії і пунктуації. Складовою частиною мовленнєвої культури є дотримання правил орфоепії, розумне використання лексичного багатства мови.

Особливої уваги потребує вживання слів, які прийшли в нашу мову в останні десятиліття. Не доцільно вживати іншомовні слова, відповідники яких є в українській мові ("електорат", "консенсус", "конфронтація", "дефолт", "омбудсмен", "легітимний", "лапідарний", "охлократія" та ін.). Якщо треба ввести в обіг нове наукове поняття, наприклад "клонування", то необхідно пояснити його сутність, починаючи з етимології. Коли в українській мові є відповідне слово, яке зрозуміле для всіх ("виборці"), то немає потреби заради моди вживати іншомовне — "електорат".

Якщо розглядати ораторське мистецтво як різновид мовленнєвої діяльності, то поняття культури мови не може звужуватися лише до правильності, її варто поєднувати з принципом мовленнєвої доцільності. Відомий російський психолог О.О. Леонтьєв підкреслював: "Висловлювання доцільне, якщо в результаті його використання досягнута мета, яка поставлена мовником"⁵.

Багатство мови. Мова педагога-лектора, який досконало нею володіє, вирізняється оригінальністю, різноманітністю, гнучкістю, лексичним багатством, умінням вільно користуватися усіма її ресурсами, мелодійністю, тональністю. Багатство мови — показник високої загальної культури мовця, його ерудиції, досвіду. Українська мова має невичерпні можливості. Відомий український психолог академік Г.С. Костюк у 50-х роках минулого століття на Всесвітньому конгресі в Женеві виголосив 40-хвилин-ну доповідь з проблеми розвитку людини українською мовою (із синхронним перекладом на англійську і французьку). Учасники конгресу слухали уважно, щиро вітали, а на другий день виявили бажання ще раз прослухати доповідь, але вже без перекладу. "Для чого? — запитали організатори. "Хочемо почути чудову, мелодійну українську мову", — була відповідь. Довелося вченому ще раз виголошувати доповідь. "Дякували стоячи, гаряче аплодували. Ніби акторові, — згадував Г.С. Костюк. — Мені аж незручно було. Але внутрішня гордість за нашу українську мову наповнювала мої груди".

Лаконічність мови. Важливо турбуватися про зрозумілість, стиль (стислий, короткий, виразний), уникати багатослів'я, за яким важко побачити, відчувати головну думку. Необхідно домагатися ясності мови. Прагнення до ясності, зрозумілості мовлення, мобілізація для цього мовних, логічних, фразеологічних засобів мають вирізняти педагога-лектора. Уміти про складні явища, процеси, наукові теорії сказати коротко, ясно, зрозуміло — важливий компонент педагогічної майстерності науково-педагогічного працівника. А. Ейнштейн зауважував: "Більшість функціональних наукових ідей в сутності проста і може бути висловлена зрозумілою кожному літературною мовою. У

будь-якій фізичній теорії лежать не формули, а ідеї і думки". Візьмемо афоризми. Вони вирізняються глибиною і точністю, ємністю думки, економністю вживання слів, логічною досконалістю. Наприклад: "Такт — це розум серця" (К. Гуцков); "Творіння людини — вище напруження духовних сил. Це і життєва мудрість, і майстерність, і мистецтво" (В.О. Сухомлинський); "Совість є пам'ять суспільства, яка засвоюється окремою особою" (Л.М. Толстой). Така ж ясність, виразність, лаконічність характерні для народних прислів'їв. Це діаманти людської мудрості, які шліфувалися тисячоліттями і прийшли до нас в оправі загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей. Наприклад: "Правда світліша за сонце", "Бережи честь змолodu", "Говори мало, слухай багато, а думай ще більше", "Велике місто — велика са́мітність".

Критерієм ясності, точності висловлювання є відповідність його предмета мовлення; точність мовлення має бути спрямована на досягнення задуму лектора.

Точність, виразність мовлення залежить передусім від того, наскільки глибоко і ґрунтовно педагог засвоїв предмет своєї лекції. Якщо цього немає, то з'являється звернення до багатослів'я, мовної, логічної і смислової плутанини.

Емоційність мовлення. Як уже згадувалося, академічна лекція не повинна бути позбавлена експресивності. Експресія (лат. *expressio* — тиснення, вираження, висловлення, від *exprimo* — витискаю; ясно вимовляю, висловлюю) — виразність, підкреслене виявлення почуттів, переживань. Експресивна мова лектора викликає певні емоції у студентів і надає мовленню емоційності, виразності, спонукає до емоційного збудження слухачів. Усе це сприяє підвищенню якості засвоєння навчального матеріалу. Є багато прийомів, використовуючи які, можна досягти експресивності мовлення, емоційності, дійового впливу на аудиторію. Але пошуки таких засобів і прийомів мають виходити з постулату, який висловив відомий російський юрист О.Ф. Коні: "Потрібна яскрава форма, в якій виблискує

полум'я думки і щирість почуттів". Вкажемо на окремі прийоми: на самому початку лекції — яскрава розповідь про подію, факт, який може бути об'єктом обговорення в ході лекції — знайомство студентів з поетичним уривком; перехід від монологічного мовлення до діалогу; звернення до студентів з риторичним запитанням тощо.

Поряд з прийомами стилістики у лекційному мовленні позитивну роль можуть відігравати лексичні засоби. Це — вживання троп (від гр. *tropos* — зворот) — слово чи вислів, ужиті в переносному значенні. До троп належать метафора, метонімія, алегорія, гіпербола, літота. Метафора (гр. *metaphora* — переміщення) — зворот мови, образний вислів поняття, будь-яке іноскання; вживання образного виразу чи слова в переносному значенні. Метонімія (гр. *metonymia* — перейменування) — заміна одних назв іншими на ґрунті асоціації за суміжністю їх значень (наприклад: "читання О. Гончара" замість "читання творів О. Гончара"). Алегорія (гр. *allegoria* — інший і *agoreno* — говорю) — іноскання; втілення в конкретному художньому образі абстрактного поняття. Гіпербола (гр. *hyperbole* — перебільшення) — стилістична фігура, в якій перебільшено певну ознаку, щоб посилити виразність мови. Літота (гр. *litotes* — простота) — вид метонімії, стилістична фігура, яка полягає в підкресленому применшенні, недомовленості. Усі ці лексичні засоби роблять мовлення більш яскравим, образним, динамічним, емоційним.

8. Важливою передумовою формування мовленнєвої культури викладача є володіння технікою мовлення. По-перше, педагог має досконало знати побудову голосового апарата, фізіологічні особливості його функціонування, догляд за ним. По-друге, розрізняти типи дихання (фізіологічне і фонаційне) та види дихання (ключичне, реберне, діафрагмальне). По-третє, володіти технікою дихання. По-четверте, уміти структурувати текст, виділяти наголоси (орфографічний, логічний), розрізняти мовленнєві паузи (психологічну, логічну, гастрольну, повітряну).

Російський педагог О. Прянішніков систематизував у віршованій формі

"Правила чтения":

Твердо запомни, что прежде чем слово начать в упражнении, Следует клетку грудную расширить и при этом Низ живота подобрать для опоры дыханию и звуку. Каждую строчку стихов говори на одном выдыхании И проследи, чтобы грудь не сжималась в течение речи, Так как при выдохе движется только одна диафрагма. Чтение окончив строки, не спеши с переходом к дальнейшей:

Выдержи паузу краткую в темпе стиха, в то же время Воздуха часть добери, но лишь пользуясь нижним дыханием. Воздух сдержи на мгновение, затем уже чтение продолжи. Чутко следи, чтобы каждое слово услышано было: Помни о дикции ясной и чистой на звуках согласных; Рот не ленись открывать, чтоб для голоса путь был свободен; Голоса звук не глуши придыхательным тусклым, оттенком — Голос и в тихом звучании должен хранить металличность. Прежде чем брать упражнения на темп, высоту и на громкость Нужно внимание направить на ровность, устойчивость звука: Пристально слушать, чтоб голос нигде не дрожал, не качался, Выдох води экономно — с расчетом на целую строчку. Собранность, звонкость, полетность, устойчивость, медленность, плавность Вот что внимательным слухом сначала ищи в упражнении.

У цьому вірші стисло й оригінальне подана ціла програма формування у педагогів мовленнєвої культури і, зокрема, техніки мовлення.

9. У процесі читання лекції необхідно дбати про польотність голосу лектора, щоб він поширювався на всю аудиторію. Звукимають "летіти" на рівні голів студентів. Якщо їх політ здійснюватиметься на рівні робочих столів, вони будуть гаситися меблями; вище — губитимуться десь під стелею.

10. Сила і тональність голосу залежать від кількості студентів в аудиторії. Протягом лекції сила і тональність мають змінюватися. З метою акцентування уваги студентів на важливості окремих наукових положень

силу голосу необхідно збільшувати, тональність змінювати, щоб скеровувати увагу слухачів у потрібному напрямі. Монотонність мовлення лектора стомлює студентів, притлумлює їхню увагу.

Темп і ритм мовлення залежать від кількох чинників: вікових особливостей слухачів, важливості навчального матеріалу, дидактичних завдань, санітарно-гігієнічних умов навчальної праці та ін. Темп визначає швидкість мови, яка вимірюється кількістю слів, що вимовляються за хвилину.

Академічна лекція передбачає вибір такого темпу, за якого, по-перше, студенти мають змогу повільно, вдумливо сприймати

інформацію, робити записи, схеми, таблиці, графіки тощо. Темп може змінюватися протягом одного заняття. Якщо педагог повідомляє студентам особливо важливу інформацію (розкриває сутність понять, законів, правил), темп має сповільнюватися; наведення прикладів, рутинна інформація зумовлюють прискорення темпу. Він має змінюватися також залежно від того, зі студентами якого курсу працює викладач. Особливо ретельно і вдумливо треба обирати темп лекції у роботі з першокурсниками, які проходять етап адаптації. Тут треба не лише дотримуватися повільного темпу, а й вчити студентів слухати, використовуючи слухову, зорову, моторну й оперативну пам'ять.

Ритм (гр. *rhythmos* — течу) — чергування окремих елементів з певною послідовністю, частотою. У мовленнєвій діяльності ритм через упорядкованість внутрішніх компонентів забезпечує внутрішню силу мовлення, його динаміку. Це психологічний чинник. Тому він вимагає від викладача забезпечення цієї внутрішньої сили.

11. Яке місце має обирати педагог в аудиторії, коли читає лекцію? Можна спостерігати випадки, коли лектор під час читання лекції поважною ходою рухається по аудиторії і ніби сам із собою розмірковує про певні явища чи проблеми. Що в такому разі відбувається з увагою студентів? Вона має так званий маятниковий характер, тобто рухається за джерелом

інформації. Це веде до розсіювання уваги, до втоми. Викладач має перебувати перед студентами у так званому колі уваги (кафедра, дошка). Це забезпечує оптимальні умови для польотності його голосу, для стійкості уваги студентів. Лише інколи, коли студенти перемальовують схему, таблицю чи ін., можна пройтися між рядами столів з метою контролю за їх роботою.

Читаючи лекцію, викладач повинен охоплювати поглядом усю аудиторію, психологічно тримати її в стані розумової праці, час від часу концентруючи увагу на окремих слухачах. Аж ніяк не виправдана позиція, коли викладач, читаючи лекцію, захоплений лише своєю персоною, очі спрямовані у вікно або в якусь частину аудиторії.

12. Може виникнути запитання: "Лекція — монолог чи діалог?" Зовні це схоже на монолог. А насправді, з психологічного погляду — це складний діалог. По-перше, у студентів є запитання (навіть записані зі слів педагога у зошиті на початку лекції); вони чекають відповідей. По-друге, викладач має уміти ставити себе на місце студентів і висувати від їх імені запитання: "А для чого мені це потрібно?" з пізнавального і професійного погляду. По-третє, створюючи проблемні ситуації, разом зі студентами виділяючи проблемні завдання, викладач знову-таки вдається до діалогу.

13. У практиці лекційної роботи іноді виникає запитання: "Чи треба конспектувати зміст лекції?" Викладачі та студенти по-різному ставляться до цього. Наші дослідження показали, що переважна більшість студентів (до 80 %) схильна вести систематичні записи лекцій. Лише менше 10 % уважно слухають лекцію, не роблячи ніяких записів. Приблизно ще 10 % студентів формально присутні на лекціях, але, по суті, не працюють. Неоднозначне й ставлення викладачів до проблеми конспектування лекцій. Більше половини викладачів (55 %) твердо стоять на позиції, що всі студенти мають вести конспекти лекцій, 33 % вважають, що це справа студентів, як їм хочеться, так нехай і діють. З погляду ефективності навчального процесу у вищій школі всі студенти мають вести конспективні записи змісту лекцій. З позиції "вільного

вибору" студенти марнують час, який відведено на лекційні курси. Адже у короткотерміновій пам'яті залишається до 10 % почутої інформації. Тому конспекти змісту лекцій треба вести обов'язково. По-перше, у процесі конспектування студент слухає, записує, аналізує, в результаті чого працює слухова, зорова, моторна, оперативна пам'ять. По-друге, забезпечується систематичність опрацювання навчального курсу. Усе це сприяє не лише міцності знань, а й впливає на формування професійної культури майбутнього фахівця. У музеї космонавтики під Москвою виставлені особисті речі перших космонавтів Радянського Союзу Ю. Гагаріна, Г. Титова та ін. Серед них — загальні зошити конспектів лекцій, які вирізняються особливою дбайливістю, високою культурою записів формул, таблиць, креслень та ін. Адже в космічному кораблі не можна працювати аби як.

В Японії при вживанні писемної мови користуються ієрогліфами. Культурі вимальовування (саме вимальовування тонким пензликом, а не написання пером чи кульковою ручкою) ієрогліфів приділяється багато уваги, починаючи з першого класу і впродовж усіх років навчання. Влаштовуються різноманітні конкурси, змагання "каліграфістів" (від шкільних до загальнодержавних), витрачається багато коштів на призи для переможців. Здавалося б, для чого все це, коли країна повністю забезпечена комп'ютерними засобами навчання. Але працівник міністерства освіти Японії аргументував ці дії так: "Ми багаті результатами інтелектуальної праці, наукомісткими виробами. Але щоб їх купували в інших країнах, маємо дбати не лише про технічну досконалість, а й про досконалість, вивершеність дизайну. Усе починається з ієрогліфів".

14. Чи має викладач розкривати у змісті лекції усі питання теми повністю? Не обов'язково. Опрацьовуючи зміст теми, варто розкрити сутність вузлових питань, особливо тих, які є складними для самостійного розуміння і зміст яких недостатньо розкритий у навчальних посібниках, а інші — пропонувати для самостійного вивчення. При цьому викладач рекомендує залишити певну кількість сторінок у зошиті для записів

результатів самостійної праці; дає методичні поради, де віднайти необхідну інформацію, як її опрацювати, на що звернути особливу увагу.

У зв'язку з появою копіювальної техніки студенти вдаються до копіювання сторінок журналів, газет, навчальних посібників, вкладають їх у робочий зошит і формально завдання виконане. Треба рекомендувати студентам самостійно опрацьовувати такий матеріал: читати, аналізувати, складати план, робити конспекти. Лише це дає очікуваний результат.

Таким чином, лекція у вищій школі — це відповідальне багатоаспектне педагогічне дійство. Воно є вершиною педагогічної майстерності педагога-науковця. Можливо, доцільніше б просто роздати текст лекції студентам і вони самостійно його опрацювали? Ні, тому що текст — це лише лібрето. Автор написав оперу. Ми прочитали лібрето, ознайомилися із сюжетом, персонажами. Але йдемо в театр слухати оперу. У виконанні талановитих акторів вона захоплює, зворушує глядачів.

Академічна лекція має нести в собі не лише інформаційний, змістовий потенціал, а й соціально-педагогічний. Останнє вимагає від викладача високої педагогічної культури і професійної майстерності.